

Stručni članak

336.146;

657.631.6

Nemanja Kaparavlović*

UTICAJ KREATIVNOG RAČUNOVODSTVA NA KVALITET FINANSIJSKOG IZVEŠTAVANJA

Rezime: *Finansijski izveštaji su najvažniji output računovodstvene funkcije preduzeća. Brojni interni i eksterni adresati finansijskih izveštaja donose različite poslovne odluke na bazi informacija sadržanih u njima. Da bi te odluke bile ispravne finansijski izveštaji treba da budu sastavljeni u skladu sa određenim principima i načelima finansijskog izveštavanja. Uvažavanje tih principa rezultiraće u istinitim i objektivnim izveštajima, pa će i odluke zasnovane na njima biti adekvatne. Međutim, finansijsko izveštavanje podložno je manipulacijama i nezakonitim radnjama, što za posledicu ima zamagljene ili falsifikovane izveštaje. Sve mere koje su namerno sprovedene sa ciljem sastavljanja finansijskih izveštaja koji ne pokazuju pravu finansijsku i prinosnu snagu konkretnog preduzeća mogu da se svrstaju pod termin „kreativno računovodstvo“.*

Ključne reči: *finansijsko izveštavanje, finansijski izveštaji, korisnici finansijskih izveštaja, načela finansijskog izveštavanja, kreativno računovodstvo.*

THE INFLUENCE OF CREATIVE ACCOUNTANCY ON FINANCIAL REPORT QUALITY

Abstract: *Financial statements are the most important output of a company's accountancy department. Numerous internal and external addressees of financial statements make different business decisions based on the data contained in financial statements. Financial statements should be composed following specific principles of financial reporting so that the decisions could be the right ones. Meeting these criteria will result in true and objective statements, consequently making the decisions based on them adequate. However, financial reporting is prone to manipulations and illegal acts, which may result in obscure and forged reports. All measures carried out with the purpose of composing financial statements which do not reflect true financial and revenue strength of a company may be termed as "creative accountancy".*

Key words: *financial reporting, financial statements, financial statement users, principles of financial reporting, creative accountancy.*

JEL Classification: M41

* Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu

UVOD

Osnovna pretpostavka zadovoljenja informacionih potreba konkretnog preduzeća, ali i njegovih različitih stejkholdera, jeste odgovarajući informacioni sistem. Veoma važan deo informacionog sistema preduzeća jeste računovodstveni informacioni sistem, tj. informacije sadržane u računovodstvu. Konkretnije rečeno, računovodstvo obezbeđuje evidentiranje svih poslovnih transakcija koje tangiraju odnose preduzeća sa okruženjem, sa jedne, i poslovnih transakcija unutar preduzeća, sa druge strane (obuhvata činjenice o poslovanju koje se mogu vrednosno izraziti). Podaci, pokazatelji i informacije koje proizvodi računovodstvo nemaju podjednaku važnost za korisnike, ali one najsvrsishodnije trebalo bi da budu prikazane kroz finansijske izveštaje. Najvažniji korisnici finansijskih izveštaja su investitori, poverioci, poslovni partneri, državne institucije, zvanična statistika, zaposleni, najšira javnost i sl. Finansijski izveštaji (mислеći pre svega na finansijske izveštaje opšte namene) treba da prikažu finansijsku strukturu i zarađivačku sposobnost preduzeća i promene u tim segmentima tokom određenog vremenskog perioda. Na bazi tih izveštaja bilansni adresati zasnivaće svoje poslovne i finansijske odluke. Kvalitet tih odluka uslovljen je kvalitetom finansijskog izveštavanja. Ako su finansijski izveštaji sastavljeni u skladu sa važećom zakonskom i profesionalnom regulativom, odnosno u skladu sa odgovarajućim načelima i principima, odluke bi trebalo da budu adekvatne. Međutim, brojni računovodstveni skandali i manipulacije, primorali su korisnike finansijskih izveštaja da sa budnom pažnjom tumače finansijske izveštaje. Ono što je činjenica, jeste da te manipulacije imaju negativan uticaj na kvalitet finansijskog izveštavanja, a ovaj rad bi trebao da tu činjenicu opravda. Sledi prikaz nekih načela (principa) bilansiranja koja su prisutna u relevantnoj literaturi i praksi, zatim detaljnije objašnjenje pojma „kreativno računovodstvo“, a potom i najpoznatiji slučajevi računovodstvenih manipulacija u svetu.

1. OSNOVNA NAČELA BILANSIRANJA

Postoje različite klasifikacije načela (principa) bilansiranja i urednog knjigovodstva, u zavisnosti od različitih autora. Neka načela su proizvod prakse, dok su neka rezultat delovanja pojedinih regulatornih računovodstvenih tela. To su u stvari zahtevi koji treba da budu uvaženi prilikom sastavljanja finansijskih izveštaja. Ovde će biti spomenuta samo određena, za koja se smatra da su najvažnija. Shodno tome biće pojašnjeni princip *going-concern*, princip opreznosti, princip konzistentnosti, princip razgraničenja prihoda i rashoda, načelo istinitosti, načelo jasnosti i princip identiteta.

Going-concern princip se tumači kao težnja preduzeća da dugoročno posluje, a ne da se likvidira u nekom kraćem vremenskom periodu. Na osnovama

going-concern principa pored računovodstva temelji se i celokupno poslovanje preduzeća. **Princip opreznosti** zahteva procenjivanje imovinskih predmeta po nabavnim cenama, odnosno cenama koštanja, ili dnevnim cenama, u zavisnosti od toga koje su niže. U okviru načela opreznosti ističu i pojedini principi, i to:

- princip realizacije (uzimanje u obzir samo realizovanih dobitaka),
- princip impariteta (uzimanje u obzir ne samo realizovanih, već i gubitaka koji to nisu, ali su izvesni),
- princip najniže vrednosti i
- princip najviše vrednosti (zahteva bilansiranje obaveza po najvišim mogućim iznosima).

Princip konzistentnosti se odnosi na primenu istih pravila procenjivanja iz perioda u period, a odstupanje od njih dozvoljava se u izuzetnim okolnostima. To je u stvari materijalni kontinuitet koji je preduslov uporedivosti bilansa, a uporedivost je najvažnije sredstvo kontrole poslovanja preduzeća. Pored toga postoji formalni kontinuitet koji zahteva jednakost forme dva ili više uzastopnih zaključnih bilansa. **Princip razgraničenja prihoda i rashoda** polazi od zahteva da tekućem obračunskom periodu treba dodeliti one prihode i one rashode koji su u njemu nastali, bez obzira da li su naplaćeni, odnosno isplaćeni. **Načelo istinitosti** tangira unutrašnju sadržinu bilansa, tj. problem procenjivanja bilansnih pozicija. U njegovoj osnovi je zahtev za relativnom istinitošću, a ona će biti zadovoljena ako je bilans „tačan i to tačan u odnosu na važeće propise o bilansiranju i procenjivanju (načelo tačnosti), i da bilansne vrednosti ne smeju biti samovoljno nego objektivno utvrđene (načelo isključivanja samovolje)“ (Ranković, 2007). Dakle, bilans sastavljen u skladu sa važećim zakonskim propisima i opšteprihvaćenim računovodstvenim principima i standardima biće istinit u relativnom smislu.¹ **Načelo jasnosti** tangira formu bilansa i zahteva da „istinite činjenice“ budu prikazane jasno, pregledno i shvatljivo i to preko adekvatnog raščlanjavanja bilansnih pozicija i upotrebe bruto principa prilikom sastavljanja bilansa. **Princip identiteta** zahteva podudarnost bilansa otvaranja svake poslovne godine sa zaključnim bilansom prethodne godine.

Princip koji je često neopravdano zapostavljen, a prema nekim autorima najvažniji računovodstveni princip, jeste **etika**. Etika u oblasti računovodstva je od izuzetnog značaja za računovodstvenu profesiju u celini. Etika mora da bude prisutna u obuhvatanju poslovnih transakcija, pripremi i prezentovanju finansijskih izveštaja. Ovlašćene računovođe i drugi računovodstveni stručnjaci treba da budu svesni činjenice da korisnici finansijskih izveštaja, koji na osnovu njih donose različite odluke, očekuju kompetentnost, pouzdanost i objektivnost od pomenutih pripadnika računovodstvene profesije. Korisnici bilansnih informacija treba da imaju poverenja u kvalitet usluga koje pružaju računovođe, a preduslov za to jeste

¹ Apsolutna istinitost ne postoji zbog nepostojanja objektivne osnove za procenjivanje u apsolutnom smislu.

adekvatan etički kodeks. „Sve kompanije treba da razmotre usvajanje etičkog kodeksa. To je jedan od najboljih načina da se zaposleni zvanično obaveste o tome šta se smatra prihvatljivim i neprihvatljivim ponašanjem. Kodeks bi trebalo distribuirati periodično, a godišnje zatražiti od zaposlenih da potvrde da su ga pročitali i razumeli“ (Stefanović, 2000).

Postavlja se pitanje, koji su to finansijski izveštaji koji prikazuju stanje i rezultate aktivnosti preduzeća u prošlosti i sadašnjosti. Osnovu finansijskog izveštavanja u svetu čine bilans stanja i bilans uspeha kao tradicionalni izveštaji. U Srbiji, pored ova dva izveštaja, zakonski propisi propisuju još neke izveštaje. Naime, prema Zakonu o računovodstvu i reviziji iz 2006. godine (Službeni glasnik RS 46/2006 i 111/2009), finansijski izveštaji obuhvataju:

1. bilans stanja,
2. bilans uspeha,
3. izveštaj o promenama na kapitalu,
4. izveštaj o tokovima gotovine,
5. napomene uz finansijske izveštaje i
6. statistički aneks.

Detaljna elaboracija ovih izveštaja zahteva više vremena i prostora, tako da su ovde samo spomenuti jer gore navedena načela imaju primenu prilikom njihovog sastavljanja.

2. METODE KREATIVNOG RAČUNOVODSTVA

U skladu sa tematikom ovog rada računovodstvo možemo podeliti na čisto i kreativno. Sasvim je logično da *čisto računovodstvo* karakteriše realno finansijsko izveštavanje, odnosno to da su finansijski izveštaji sastavljeni u skladu sa propisanim okvirom za finansijsko izveštavanje, ne sadrže materijalno značajne greške i nepravilnosti, istinito i objektivno prikazuju finansijski i prinosni položaj preduzeća (sastavljeni su u duhu principa urednog knjigovodstva i u skladu sa računovodstvenim propisima i standardima). To je dakle legalno ili legitimno računovodstvo.

Sa druge strane jeste *kreativno računovodstvo* (nelegalno ili nelegitimno). Sve mere koje su namerno sprovedene sa ciljem sastavljanja finansijskih izveštaja koji ne pokazuju pravu finansijsku i prinosnu snagu konkretnog preduzeća mogu da se svrstaju pod termin „kreativno računovodstvo“. Različiti autori definišu taj pojam na različite načine. U tom pogledu „kreativno računovodstvo označava sve računovodstvene prakse koje namerno odstupaju od standarda da bi eksternim korisnicima bila prezentirana željena, a ne stvarna prinosna i finansijska snaga preduzeća“ (Škarić-Jovanović, 2007). Kreativno računovodstvo zapravo se odnosi

na zloupotrebu računovodstvenih tehnika i načela sa ciljem prikazivanja finansijskih rezultata koji odstupaju od istinitog i fer prikaza. Samim tim postupkom, finansijsko-računovodstveni prikazi se transformišu od onoga što je stvarno u nešto što je željeno i to korišćenjem postojećih pravila i/ili ignorisanjem istih. „Američki institut ovlašćenih javnih računovođa (*American Institute of Certified Public Accountants – AICPA*) definiše lažno finansijsko izveštavanje kao namerne netačnosti ili izostavljanje iznosa ili obelodanjivanja u finansijskim izveštajima, da bi se obmanuli korisnici finansijskih izveštaja. Ono može da uključuje:

- manipulaciju, falsifikovanje ili prepravku računovodstvene evidencije ili pratećih dokumenata, koji se koriste u pripremi finansijskih izveštaja,
- netačna (lažna) predstavljanja ili namerna izostavljanja značajnih događaja ili transakcija iz finansijskih izveštaja i
- namerno pogrešnu primenu računovodstvenih pravila“ (Stefanović, 2000).

„Kreativno računovodstvo je najveća prevara posle Trojanskog konja“ (Dmitrović-Šaponja, 2007). Različite definicije, slične same po sebi, upućuju na jedinstven stav da „kreativno finansijsko izveštavanje ozbiljno derogira upotrebnu vrednost finansijskih izveštaja, bilo u smislu neposrednog korišćenja informacija koje se u njima nalaze, bilo kao informacione osnove za jednu ozbiljnu analizu performansi preduzeća“ (Malinić, 2009).

„Merama koje se koriste u okviru kreativnog računovodstva menadžment može uticati na:

- visinu iskazane dobiti, odnosno bilans uspeha i
- visinu iskazane neto imovine, odnosno bilans stanja i
- visinu iskazane neto gotovine iz operativne aktivnosti“ (Škarić-Jovanović, 2007).

Dakle, kreativno računovodstvo se kreće u sledećim pravcima:

1. iskazivanje većeg finansijskog rezultata i boljeg imovinsko-finansijskog položaja ili
2. iskazivanje manjeg finansijskog rezultata i lošijeg imovinsko-finansijskog položaja.

Iskazivanje većeg finansijskog rezultata se postiže bilo precenjivanjem prihoda, bilo potcenjivanjem rashoda. Različiti su motivi menadžmenta za prikazivanjem većeg finansijskog rezultata, a u relevantnoj literaturi najčešće se pominju sledeći:

- održavanje poverenja postojećih i privlačenje novih investitora,
- rast cena akcija konkretne kompanije,
- isplata većih dividendi,

- povoljniji uslovi za nova zaduživanja,
- „pridržavanje“ zaštitnih klauzula iz ugovora o kreditu sa bankom,
- zadržavanje postojeće pozicije menadžera,
- stimulativni kompenzacioni planovi za menadžere i dr.²

Istraživanja koja su vršena u praksi govore nam da su manipulacije sa visinom prihoda više zastupljene u odnosu na manipulacije sa rashodima.³ Mogući razlog za to je da su koristi od manipulacije prihodima veće. Naime, bonitet preduzeća se popravlja, a isto tako dolazi do poboljšanja pojedinih pokazatelja koji se koriste u finansijskoj analizi, kao npr. povećava se stopa poslovnog dobitka, povećava se stopa prinosa na ukupna sredstva, smanjuje se učešće kamate u dobitku, povećava se koeficijent pokrivača kamate i sl.

„Da bi iskazali više poslovne prihode od ostvarenih menadžeri pribegavaju najčešće:

- preranom iskazivanju prihoda,
- iskazivanju nepostojećih prihoda,
- precenjivanju ostvarenih prihoda i
- uključivanjem neposlovnih prihoda u poslovne prihode“ (Škarić-Jovanović, 2007).

Prerano iskazivanje prihoda podrazumeva sledeće: priznavanje prihoda od usluga koje još nisu izvršene ili kada proizvodi nisu otpremljeni kupcima, priznavanje prihoda od prodaje opreme koja iziskuje instaliranje, a pre izvršenog instaliranja, priznavanje prihoda od prodaje robe komisionaru ili konsignantu pre prodaje robe krajnjem kupcu. Iskazivanje nepostojećih prihoda se dešava u situacijama kada se proizvodi prodaju kupcima koji nisu preuzeli obavezu plaćanja, zatim kada se iskazuju prihodi od isporuke dobara koja nemaju ekonomsku vrednost, kada se iskazuju prihodi od isporuke robe koju kupci nisu tražili i priznavanjem priliva novca od kreditora kao prihoda preduzeća. Do precenjivanja ostvarenih prihoda može doći ako su prihodi od isporuke robe preduzećima u okviru zajedničkog interesa obračunati po cenama većim od tržišnih. Logično, uključivanjem neposlovnih prihoda u poslovne prihode doći će do povećanja poslovnih prihoda.

Pored prethodno navedenog, menadžment može uticati na visinu prihoda izvršavanjem određenih poslovnih transakcija. Sama pojava takvih transakcija može biti indikator kreativnog finansijskog izveštavanja. Najpoznatije transakcije takve vrste jesu tzv. last minut transakcije – ubrzanje prodaje, posebno izraženo na

² Lista ovih motiva nije konačna i ne važi za sve privredne grane. Može biti ili uža ili proširena.

³ Pre svega se misli na povećanje poslovnih prihoda.

kraju obračunskog perioda.⁴ Najčešće ih primenjuje menadžment u situacijama kada nije izvršio planirane zadatke, pre svega planirani obim prodaje. „Budući da niža ostvarenja od planiranih mogu nepovoljno uticati na cene akcija, očekivane prinose u vidu dividendi, a otuda i na pozicije menadžmenta (bilo u vidu gubitka očekivanih bonusa, gubljenja postojećih pozicija ili mogućnosti za napredovanje), menadžeri relativno lako posežu za odlukama koje znače forsiranje prodaje, često po preterano niskim cenama i nelikvidnim kupcima, odlaganje nabavke, odlaganje investicionog održavanja i sl.“ (Malinić, 2009). Prodaja imovine po prodajnoj vrednosti koja je veća od njene knjigovodstvene vrednosti, takođe se ubraja u poslovne aktivnosti koje utiču na visinu iskazanih prihoda.

Povećanje finansijskog rezultata dovešće i do povećanja neto imovine, odnosno sopstvenog kapitala preduzeća, a samim tim i do boljeg imovinsko-finansijskog položaja. Međutim, menadžment ponekad vrši manipulacije sa prevashodnom namerom da prikaže uvećanu vrednost neto imovine. Precenjivanjem sopstvenog kapitala obmanuće se poverioci, a to će uticati i na ratio zaduženosti u pozitivnom smeru. Promenom visine prihoda na gore navedene načine uticaće se i na visinu neto imovine.

Iskazivanje manjih rashoda (potcenjivanje rashoda) je drugi način iskazivanja većeg finansijskog rezultata. Smanjenje rashoda, praćeno povećanjem aktive ili smanjenjem obaveza, dovešće do povećanja neto imovine preduzeća odnosno do prikazivanja boljeg imovinsko-finansijskog položaja. Rashodi se mogu potceniti na neki od sledećih načina:

- izvršenom kapitalizacijom troškova koji ne obezbeđuju buduće koristi (npr. aktiviranjem troškova istraživanja i razvoja, čiji iznosi mogu biti veoma visoki, a postoji mala veza između učinjenih troškova i koristi u budućim periodima, potcenićemo rashode iz razloga što pomenuti troškovi nisu tretirani kao troškovi perioda u kom su nastali),
- pre niskim odmeravanjem rezervisanja (potcenjivanjem rezervisanja smanjuju se rashodi tekuće godine i povećava rezultat, ali se utiče i na rezultat naredne godine kada će zbog likvidacije, tj. ukidanja rezervisanja koje je bilo nedovoljno doći do povećanja rashoda i smanjenja dobitka),
- pre niskim otpisivanjem imovine (nisko priznati otpisi, odustajanje od otpisivanja obezvređene imovine i spornih i sumnjivih potraživanja i sl.) i
- promenom računovodstvenih politika (linearna umesto degresivne metode otpisivanja fiksnih sredstava, FIFO umesto LIFO metode procenjivanja zaliha u uslovima povećanja cena i sl.).

⁴ Last minut transakcije nisu elemenat kreativnog računovodstva kada su preduzete u cilju napora menadžmenta da podigne ostvarenja na viši nivo i to bez namere za bilo kakvom obmanom.

Iskazivanje manjeg finansijskog rezultata se postiže bilo potcenjivanjem prihoda, bilo precenjivanjem rashoda. Motivi menadžmenta za prikazivanje nižeg finansijskog rezultata mogu biti različiti, ali kao najkarakterističniji ističu se sledeći:

- odlaganje plaćanja poreza,
- čuvanje profita za crne dane,⁵
- neprivlačenje pažnje kontrolnih i regulatornih organa i
- skrivanje visoke rentabilnosti od konkurencije.

Jedan od glavnih, a možda i glavni motiv ovakve vrste kreativnog računovodstva je utaja poreza. Naime, iskazani manji finansijski rezultat i lošiji imovinsko-finansijski položaj imaće za posledicu manje plaćen porez na dobit (zbog umanjene poreske osnovice), manji porez na imovinu (zbog manje imovine u bilansu stanja) i manji plaćen porez na dodatu vrednost (zbog manjeg prometa dobara ili usluga).

Mere za iskazivanje niže dobiti od ostvarene, putem manipulacije sa prihodima, praktično su iste kao i mere za iskazivanje veće dobiti, samo se kreću u suprotnom smeru, a to su:

- odlaganje priznavanja prihoda,
- neiskazivanje nastalih prihoda,
- potcenjivanje prikazanih prihoda i dr.

Sa druge strane, rashodi se mogu povećavati preteranim otpisivanjem imovine (npr. kontrakcijom amortizacije), preteranim rezervisanjima, tretiranjem kao rashoda perioda onih troškova koji se mogu kapitalizovati, iskazivanjem rashoda budućih perioda kao rashoda tekućeg perioda i dr.

Merama kojima se utiče na smanjenje finansijskog rezultata, doći će i do smanjenja neto imovine preduzeća, tj. sopstvenog kapitala. „Iskazivanje niže vrednosti neto imovine, može biti uslovljeno željom menadžmenta da dobije argumentaciju za vođenje politike zadržavanja dobitka, ili za predloženo povećanje sopstvenog kapitala emisijom novog kola akcija“ (Škarić-Jovanović, 2007).

2.1. Pojedini slučajevi primene kreativnog računovodstva u Evropi i Sjedinjenim Američkim Državama

Nijedna država nije oslobođena mogućnosti postojanja kreativne računovodstvene prakse. Shodno tome, slučajevi primene kreativnog

⁵ Ispravljanje skokova i padova u nizu uzastopnih finansijskih rezultata sa ciljem stvaranja utiska stabilnog i uravnoteženog poslovanja. U dobrim poslovnim godinama dobitak se smanjuje (stvaraju se tihe rezerve), a u lošim poslovnim godinama ranije formirane rezerve se iskorišćavaju.

računovodstva postojali su na svim kontinentima, a u ovom radu biće izloženi pojedini slučajevi iz Evrope i Sjedinjenih Američkih Država. Mnogo više slučajeva je karakteristično za SAD u odnosu na zemlje Evrope, tačnije kontinentalne Evrope i Evropske Unije. Ovo iz razloga što je u evropskim zemljama prisutan čvršći nadzor nad finansijskim izveštavanjem i jača uloga državnih institucija u ovom procesu, u odnosu na SAD. Naime, glavnu ulogu u obezbeđenju regularnosti tržišta kapitala imala je Komisija za hartije od vrednosti i berze (*SEC – Securities and Exchange Commission*) sve do 2002. godine, da bi te godine bio donet Zakon o računovodstvenoj reformi i zaštiti investitora. Upravo zbog ubrzane pojave lažnog i nepoštenog finansijskog izveštavanja, kao i posledica koje ono nosi, inicirano je donošenje pomenutog zakona koji je pomerio težište nadzora sa privatnog na državni sektor.

Najpoznatiji američki, a verovatno i svetski primer finansijskih i računovodstvenih obmana jeste svakako slučaj američke kompanije „**Enron**“ čija je glavna delatnost proizvodnja goriva i energije. U 2001. godini to je bila sedma kompanija po snazi u SAD. Ova kompanija je u svojim finansijskim izveštajima prikazivala prihode koje su ostvarivali njeni tzv. entiteti za posebne namene, a obaveze istih iskazivane su vanbilansno. Izostalo je adekvatno konsolidovanje. „Enron“ je takođe precenio svoja potraživanja za 1,2 milijarde dolara. Ovo sa ciljem obmane investitora. Takođe, postojala je zavisnost između menadžera i revizora, što je protivno revizorskim kodeksima. Sve to je rezultiralo bankrotstvom. Kompanija „**WorldCom**“, iz oblasti telekomunikacijskih usluga, je sledeći primer kreativnog računovodstva u Americi. Manipulacije su izvršene preko kapitalizovanja rashoda koji su tipični rashodi perioda i od njih se ne očekuju nikakve koristi u budućnosti. „Najčešće citirani primer za namerno kapitalizovanje troškova od kojih se ne očekuju koristi u budućnosti vezan je za kompaniju „WorldCom“ koja je kapitalizujući poslovne troškove omogućila lažno povećanje neto dobitka pre poreza i cash flow-a iz poslovanja za oko 3,8 milijardi dolara“ (Malinić, 2009). Slučaj sličan prethodnom bio je prisutan u kompaniji „**Health South**“ iz oblasti zdravstva. „Ova kompanija je, između ostalog kapitalizovala troškove sponzorstva hokejaškog tima u Pensilvaniji i troškove oglašavanja u štampi. Perfidnost se ogleda u tome što su bili kapitalizovani samo rashodi čiji je iznos u fakturama bio manji od 5.000 dolara. Namera je bila da se izbegavanjem većih iznosa ne privuče pažnja revizora“ (Malinić, 2009). Sa druge strane, kompanija „**Microsoft**“ u periodu od 1997. do 1999. godine nije kapitalizovala troškove razvoja, iako je to dozvoljeno, već ih je tretirala rashodima perioda, što je imalo za posledicu niži finansijski rezultat od realnog. To je činjeno sa namerom ublažavanja monopolske pozicije na tržištu, što takođe može da bude motiv za primenu kreativnog računovodstva. Poznat je i slučaj „**MiniScribe**“ kompanije koja proizvodi magnetne diskove za kompjutere. Kompanija je u periodu od 1985. do 1988. godine, kada su ostali konkurenti doživljavali pad prodaje, navodno povećala prodaju za preko 400%. Kada se to poveže sa bonus planovima

menadžera, koji su bili visoko postavljeni, zaključak je upućivao na lažno finansijsko izveštavanje.

Kompanija „**Parmalat**“, koja se bavi preradom mleka i hrane, možda je najpoznatiji evropski primer računovodstvenih manipulacija (evropski „Enron“). Kompanija je krajem februara 2003. godine demantovala glasine o finansijskoj nestabilnosti, a već u decembru iste godine proglašen je stečaj, da bi početkom 2004. godine ponovo bili utvrđeni rezultati za 2002. godinu pri čemu je utvrđeno da je bilo potcenjivanja dugova za 12,5 milijardi evra i precenjivanja prihoda od prodaje za 1,5 milijardi evra. Kompanija „**Elan**“ iz oblasti proizvodnje farmaceutskih proizvoda je u 2002. godini precenila dobitak (profit) i svoj kapital, a takođe nije izvršila konsolidovanje zavisnih preduzeća, što je i potvrdilo ponovno utvrđivanje rezultata za tu godinu. U isto vreme italijanska kompanija „**Cirio Finanziaria**“ biva kritikovana zbog „neobičnog“ knjigovodstva pri prodaji fudbalera Lacia. Neregularnosti koje su otkrivene odnose se na precenjivanje imovine. „Cirio Finanziaria“ nije izmirila dugove po osnovu obveznica, milanska berza vrši njihovu suspenziju sa listinga, podnet je zahtev za stečajem, a predsednik kompanije sa svojim sinom završava u zatvoru.⁶

3. POSLEDICE PRIMENE KREATIVNOG RAČUNOVODSTVA I ODGOVORNOST POJEDINIH INTERESNIH GRUPA

Primena kreativnog računovodstva gotovo uvek za posledicu ima gubitke u tržišnoj vrednosti kompanija. Logična posledica jesu izobličeni finansijski izveštaji praćeni prebacivanjem dobitaka između perioda ili preduzeća. Negativan uticaj ovako vođenog računovodstva je očigledan. „Samo po sebi je jasno da je neposredno korišćenje informacija koje se nalaze u kreativno doteranim izveštajima (npr. o visini dobitka, vrednosti zaliha, potraživanja, iznosu obaveza, zaduženosti i sl.) veoma rizično, naročito za eksterne interesne grupe“ (Malinić, 2009). Štete koje nastaju zbog prezentovanja lažnih finansijskih izveštaja odnose se na gubitke zbog pogrešno donetih odluka, ali i na gubitak poverenja investitora, poverilaca i drugih korisnika finansijskih izveštaja.

„Implikacije falsifikovanja finansijskih izveštaja su višestruke, utiču na različite interese i nisu uvek adekvatno procenjene. Moguće negativne implikacije, mada ne sve, navedene su u nastavku:

- smanjena pouzdanost, kvalitet, transparentnost i integritet procesa finansijskog izveštavanja,

⁶ „Adelphia Communications“, „Global Crossing“, „AOL Time Warner“, „Royald Ahold“, „Vivendi Universal“, „Alstom“ su još neke kompanije koje je karakterisala primena kreativne računovodstvene prakse.

- rizikuju se integritet i nepristrasnost revizijske profesije i revizora i revizorskih kuća posebno,
- manje poverenje tržišta kapitala u pouzdanost finansijskih informacija,
- manji kredibilitet tržišta kapitala,
- negativan uticaj na nacionalni ekonomski razvoj i prosperitet,
- veliki sudski troškovi,
- uništena karijera lica koja učestvuju u lažnom finansijskom izveštavanju,
- stečaj i veliki ekonomski gubici kompanije koja učestvuje u lažnom finansijskom izveštavanju,
- potreba za normativnom intervencijom,
- poremećaj normalnog poslovanja i aktivnosti optuženih kompanija,
- ozbiljna sumnja u efikasnost revizije finansijskih izveštaja i
- umanjen javni kredibilitet i poverenje u računovodstvenu i revizorsku profesiju“ (Petrova, 2008).

Na bazi prethodnih negativnih implikacija, može se reći da štetu podnose:

1. investitori,
2. preduzeće u kome je otkriveno kreativno računovodstvo,
3. računovodstvena i revizorska profesija,
4. tržište kapitala i
5. ostali stejkholderi preduzeća.

U većini slučajeva investitori snose najveće posledice. Ako dođe do bankrotstva, njihove štete se mere visinom izgubljenog kapitala koji su uložili u preduzeće (akcionari – vlasnici preduzeća). Posebno su obmanuti oni ulagači u preduzeće koji su zbog lažne slike o finansijskoj situaciji i zarađivačkoj sposobnosti preduzeća pristupili ulaganju u preduzeće za koje se kasnije ispostavi da je primenjivalo kreativno računovodstvo. Kreditori i ostali poverioci trpe gubitke u iznosu nenaplaćenih potraživanja, tj. onih potraživanja koja nisu pokrivena iz stečajne mase. Da su bilansi bili realni i objektivni, kreditori možda ne bi konkretne kredite ni odobrili, a dobavljači ne bi odobrili prodaju na kredit i sl.

Preduzeće u kome je otkriveno kreativno računovodstvo je takođe veliki gubitnik. Kaznu za prevare u izveštavanju će platiti, nekada lakše, nekad teže, ali neminovno je gubitak reputacije, otežano pribavljanje kapitala u budućem periodu, gubitak poverenja investitora, povećan rizik preduzeća i veća prosečna ponderisana cena kapitala preduzeća⁷. Veliki broj preduzeća posle otkrivanja manipulacija u finansijskim izveštajima doživi stečaj. Logična negativna posledica po preduzeća jeste i veliki i brz pad tržišne vrednosti, ubrzo nakon otkrivenih prevara. Dakle, ako ne doživi stečaj, preduzeću sa kreativnom računovodstvenom praksom predstoji težak i neizvestan oporavak.

⁷ Prosečna ponderisana cena kapitala je aritmetička sredina cena pojedinačnih izvora finansiranja koji su uključeni u strukturu finansiranja.

Štete po računovodstvenu i revizorsku profesiju teško je kvantificirati, ali su i one značajne. Postojanje različitih kodeksa profesionalne etike, kako za računovođe, tako i za revizore, načela, principi, zakoni, seminari, kursevi izgleda da nisu dovoljni da spreče lažno finansijsko izveštavanje. Prevare se ne mogu izbeći u potpunosti zato što se pojedine računovođe i menadžeri ne pridržavaju prethodno navedenog, tj. izostaje njihova profesionalna primena i etičko ponašanje. Što se tiče revizora i revizorskih kuća, njihov delokrug treba da bude sprečavanje objave lažnih finansijskih izveštaja. Međutim, „činjenica je da revizori u mnogim slučajevima nisu bili odlučni u tome, jer su mnogi finansijski izveštaji, za koje se naknadno pokazalo da su bili lažni, imali pozitivna mišljenja revizora“ (Škarić-Jovanović, 2007). Najbolji primer za to je „Enron“ i revizorska kuća „Arthur Andersen“. Konsultantska kuća „Arthur Andersen“ bila je među pet najvećih na svetu, a propala je nakon procene koju je radila za energetska kompaniju „Enron“. Bankrotstvo „Enrona“ smatra se najvećim u Americi, a desilo se nakon lažnog predstavljanja vrednosti kompanije, u čemu su ulogu imali i procenitelji koje je firma plaćala.

Čisto računovodstvo i istinito finansijsko izveštavanje svakako će doprinosti stabilnosti poslovnog okruženja i tržišta kapitala, ali i poslovanja preduzeća uopšte. Nasuprot tome, kreativno računovodstvo će ozbiljno ugroziti tržište kapitala. Moguće implikacije su nepostojanje jednake informisanosti, gubitak poverenja i sigurnosti investitora, pad cena akcija, smena menadžera odgovornih za lažno objavljene finansijske izveštaje, rast cene kapitala, otežano privlačenje dodatnog kapitala, vrlo verovatna opasnost od stečaja i sl. Prezentirani nerealni i neobjektivni finansijski izveštaji otežaće alokaciju i protok kapitala, a neminovan je gubitak poverenja u tržište kapitala.

U ostale stejkholdere koji će pretrpeti posledice kreativnog računovodstva možemo svrstati zaposlene u konkretnom preduzeću, državu i širu javnost. Zaposleni se sreću sa gubicima u visini neisplaćenih zarada i gubitkom posla. Država trpi gubitke zbog neplaćenih poreza, a šira javnost će imati negativnu reputaciju u budućnosti, gubi se šansa za otvaranje novih filijala i radnih mesta, što bi toj javnosti svakako bilo od koristi.

Jasno je da se moraju preduzeti neke mere i aktivnosti kako bi se u izvesnoj meri sprečilo obavljanje kreativne računovodstvene prakse i lažnog izveštavanja, a samim tim i svesne obmane bilansnih adresata. Ključnu ulogu u tome trebalo bi da imaju menadžeri kompanija, revizija, pre svega interna kontrola i revizija i država. Menadžment snosi odgovornost za sastavljanje i prezentovanje finansijskih izveštaja. Njegove karakteristike imaju uticaj na filozofiju finansijskog izveštavanje preduzeća. „Kada menadžment demonstrira integritet i visoke etičke vrednosti, on zaposlenima šalje jasnu poruku da se nekorektne računovodstvene prakse neće tolerisati“ (Stefanović, 2000). Eksterni revizor je odgovoran za revizorsko mišljenje o finansijskim izveštajima konkretnog preduzeća. Ako su prilikom revizije uočeni nedostaci, revizor ih označava kao greške ili pronevere. O

proneverama obaveštava određeni nivo menadžmenta i razmatra implikacije tog čina na sve aspekte revizije. Revizor deluje kao preventiva za odvrćanje od prevara i pronevera. Na menadžerima je da uspostave adekvatan sistem internih kontrola koji bi smanjio potencijalne mogućnosti od nastanka grešaka i pronevera. „Efikasan sistem interne kontrole podrazumeva, tj. uključuje pouzdan računovodstveni sistem, adekvatne kontrolne politike i postupke obezbeđenja adekvatne zaštite sredstava kompanije. On, takođe, zahteva jasno definisane politike računovodstva i finansijskog izveštavanja“ (Stefanović, 2000). „Interni revizori moraju imati proaktivnu ulogu u sprečavanju i otkrivanju kriminalne radnje u finansijskim izveštajima, pre svega zbog njihovog aktivnog uključenja u strukturu interne kontrole kompanije i organizacioni status“ (Andrić i Petković, 2007). Uloga države bi se sastojala u tome da obezbedi donošenje, ali i primenu adekvatne zakonske regulative u oblasti računovodstva i finansijskog izveštavanja, a takođe i podizanje kvaliteta regulative i nivoa odgovornosti učesnika u pomenutom procesu.

ZAKLJUČAK

Na osnovu prethodnog, prilično je jasno da su posledice kreativnog računovodstva i lažnog finansijskog izveštavanja negativne, neprijatne, ali i dramatične i zabrinjavajuće. Najjednostavniji argument za prethodno jeste da krivotvoreni finansijski izveštaji ne odražavaju pravu ekonomsku vrednost konkretnog preduzeća, već sadrže latentne rezerve ili skrivene gubitke koji nisu vidljivi na prvi pogled, a kao takvi ugrožavaju upotrebnu vrednost izveštaja i informacija sadržanih u njima. „Savršeno finansijsko izveštavanje ne postoji, ne samo u zemljama u tranziciji, nego ni u zemljama razvijenih tržišnih privreda. Izvesno je da savršenstvo nikada i neće biti dostignuto. Jednostavno, poslovni život svakog poslovnog subjekta je toliko kompleksan da je nemoguće razviti pravila za sve moguće situacije“ (Malinić, 2009). Računovodstvo i finansijsko izveštavanje se u većini slučajeva baziraju na procenama (prosuđivanjima) određenih novčanih iznosa koji će biti prikazani pre svega u bilansu stanja i bilansu uspeha. Međutim, „većina ovih prosuđivanja se vrši na bazi opšteprihvaćene računovodstvene prakse. Treba imati na umu da su mnogi naizgled precizni iznosi koji se pojavljuju u bilansu stanja i bilansu uspeha rezultat procene računovođe koji ih sastavlja, kao i da u različitim delovima sveta i različitim vremenskim periodima mogu postojati različite računovodstvene prakse“ (Stefanović, 2007).

Na kraju ponovo treba spomenuti ulogu i odgovornost menadžera, računovođa i revizora, ali i državnih i regulatornih organa u procesu finansijskog izveštavanja. Adekvatno i etičko obavljanje aktivnosti od strane prethodno navedenih interesnih grupa imaće za posledicu kvalitetno finansijsko izveštavanje. U suprotnom, negativne posledice koje nosi kreativno računovodstvo su neminovne.

Literatura:

1. **Andrić, M. and Petković, A.** (2007). Odgovornost u reviziji za kriminalne radnje, Zbornik radova: *Mjesto i uloga računovodstva, revizije i finansija u novom korporativnom okruženju*, XI Kongres Saveza računovođa i revizora Republike Srpske, Teslić, 153-168.
2. **Dmitrović-Šaponja, Lj.** (2007). „Izazovi računovodstva u korporativnom okruženju“, Zbornik radova: *Mjesto i uloga računovodstva, revizije i finansija u novom korporativnom okruženju*, XI Kongres Saveza računovođa i revizora Republike Srpske, Teslić, 97-117.
3. **Jakobi, T.** (2002). *Najveći američki bankrot* (10 October 2010) <http://www.nin.co.rs/2002-02/14/21950.html>.
4. **Malinić, D. and Stefanović, N.** (2009). „Fenomenologija bilansa: informaciona moć, rizici i posledice“. *Ekonomika preduzeća*, 63-89.
5. **Malinić, D.** (2009). „Prepoznavanje bilansnih rizika“. *Ekonomika preduzeća*. 156-173
6. **Malinić, D.** (2009). „Savremeni izazovi integralnog istraživanja kvaliteta finansijskih izveštaja“. *Ekonomika preduzeća*, 138-155.
7. **Mitrović, M.** (2004). „Pauperizacija srednje klase“ (10 October 2010) <http://www.republika.co.rs/327/12.html>.
8. **Petrova, D.** (2008). „Korišćenje računovodstvenih procena u manipulativnom finansijskom izveštavanju i odgovornosti revizora“. *Računovodstvo*, 7/8, 23-34.
9. **Ranković, J.** (2007). *Teorija bilansa (deseto izdanje)*. Beograd: Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu.
10. **Stefanović, R.** (2000). „Sprečavanje i otkrivanje lažnog finansijskog izveštavanja“, *Računovodstvo*, 11/2000. 3-11.
11. **Stefanović, R.** (2007). *Čitanje bilansa stanja*. Kragujevac. Ekonomski fakultet u Kragujevcu
12. **Škarić-Jovanović, K.** (2007). „Kreativno računovodstvo – motivi, instrumenti i posledice“, Zbornik radova: *Mjesto i uloga računovodstva, revizije i finansija u novom korporativnom okruženju*, XI Kongres Saveza računovođa i revizora Republike Srpske, Teslić, 51-70.